

Ο ΑΕΡΟΠΟΡΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

Πριν μερικά χρόνια ένας γάλλος αεροπόρος χάνοταν κάπου στις άκτες της Κορσικής μια μέρα πριν από την απελευθέρωση της πατρίδας του κυνηγώντας με το αεροπλάνο του κάτι γερμανικά καταδιωκτικά. Τό γεγονός δε θα είχε τόση σημασία, αν επρόκειτο μόνο για ένα ήρωα. Θα ήταν μια από τις αναρίθμητες περιπτώσεις, που η αθανασία πληρώνεται με το θάνατο. Μά ο άνθρωπος αυτός λέγοταν Antoine de Saint Exupéry, ένα όνομα γνωστότατο στους κύκλους της λογοτεχνίας. Κι ο μύθος του είχε γραφή, πολύ πριν από το τέλος της ζωής του.

Η κλίση του για τη λογοτεχνία φανερώθηκε πολύ νωρίς. Μά το έργο του τινάχτηκε μέσα από τις φλόγες του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου, για να κρατήσει βασικά και σταθερά μια υπεύθυνη θέση στην παγκόσμια λογοτεχνία. Δυο πράγματα το χαρακτηρίζουν — όπως και τη ζωή του συγγραφέα: η απλότητα και η δράση.

Ο χαμογελαστός Τοπίο με μια καταπληκτική δύναμη συναρμολογεί τα όμορφα κομμάτια που βρίσκει στο δρόμο του και παρουσιάζει στην πιο τέλεια αρμονία την παιδαγωγική απέλεια και την επιστημονική σοβαρότητα που το συνιστούν. Τα διδάγματά του βρίσκουν απήχηση σε όλους τους όριζοντες της σκέψης. Μια αυθεντική μεγαλειότητα κατέχει τον συγγραφέα και το έργο.

Εδώ μέσα δεν έχουν θέση η βία, η οδύνηρή σύγκρουση, το φτεροκόπημα της αγωνίας. Όλα είναι απλά, χαρούμενα, φωτεινά. Διέπονται από ένα βαθύ φιλοσοφικό στοχασμό, μά έχουν ταυτόχρονα την αλαφράδα και τη δροσιά ενός παιδικού όνειρου. Κι είναι ίσως έτσι αφού ο συγγραφέας δεν παύει ποτέ να σκέφτεται με τη χαριτωμένη λογική του μικρούλη που έπαιζε με τα αδέρφια του στα πάρκα του άρχοντικού της Λυών. Γιατί μένει κατά βάθος παιδί, ένα μεγάλο έκστατικό παιδί μπροστά στην ανθρώπινη ύπσταση.

Η περιέργειά του είναι διαρκώς εν εγρηγόρει. Τον όνομασαν «το διαβολεμένο όνειροπόλο παιδί». Αργότερα ο τεχνικός κι ο ποιητής θα κάμουν πάντοτε καλή συντροφιά με τον άνθρωπο της πράξης.

Ανθυπολογαγός της αεροπορίας δεν άργει να αναμειχθή στην πολιτική ζωή. Κι αυτό πάλι δεν τον εμποδίζει να είναι πιλότος. Το πρώτο έργο, μια νουβέλλα με τον τίτλο «αεροπόρος» διακρίνεται δείχνοντας τις συγγραφικές δυνατότητες του Antoine.

Ακολουθεί το πρώτο του βιβλίο «Ταχυδρομείο του Νότου», που του ανοίγει το δρόμο της λογοτεχνικής αναγνωρίσεως. Μά εκείνος ξέρει πως «παίρνει κανείς τελικά το δρόμο που χαραχτηκε για εκείνον». Κι ο δικός του δρόμος είναι η αεροπορία, που του προσ-

φέρει ανεκτίμητες ευκαιρίες και πείρες, γνώσεις ενός επικίνδунου επαγγέλματος και εξεγείρει τον ήθικό ήρωισμό και μια δυναμική φιλοσοφία, δίκαιη, πάνω στην εθούνη και στην αλληλεγγύη.

Ρίχνεται στις πιο επικίνδυνες αποστολές με ένα απaráμυλλο ήρωισμό. Αργότερα θα περιγράφη ρεαλιστικώτατα αυτές τις αγωνιώδεις στιγμές. Αγαπή πολύ τους συντρόφους του και μαζί τους προσπαθεί να έρθη σε επαφή με τους ανθρώπους της έρημου, που βρίσκονται τόσο μακριά από τον πολιτισμό.

Σε αυτή τη σχολή του ήρωισμού ο Exupéry θα δώσει αργότερα ένα ανθρωπισμό κι ένα μυστικισμό. Γιατί έχει πια καταλάβει το μεγαλείο του επαγγέλματος του αεροπόρου. Κι είναι τότε που λέγει: «Ένα έπάγγελμα το λέμε πριν από όλα μεγάλο, όταν ένώνη τους ανθρώπους».

Αυτός ο άεικίνητος άνθρωπος είναι που ύστερα από λίγο μέσα από τις σημειώσεις του γεμάτου με σκηνές, σκέψεις, συνομιλίες και συναισθήματα τετραδίου του, θα εγάλη το «Νυχτερινή πτήση». Είναι το βιβλίο που τον επόμενο χρόνο παίρνει το βραβείο Femina Ακολουθούν το σενάριο «Άννα - Μαρία», ταξίδια, διαλέξεις και δυο άτυχημάτα. Τίποτε όμως δεν τον κάνει να λυγίση. Κι αφήνοντας κατά μέρος το ρομαντικό σχήμα του πρώτου του βιβλίου γράφει το «Η γη των ανθρώπων» φάχνοντας ψηλαφητά και κατόπιν καθορίζοντας αυτό το «κάτι», που δεν είναι τίποτε άλλο, παρά η άρετή της προσπάθειας, το «ξεκίνημα». Γιατί για αυτόν: «Νίκη η ήττα, οι λέξεις αυτές δεν έχουν κανένα νόημα. Μόνο αυτό που έχουμε ξεκινήσει, λογαριάζεται». Και το βιβλίο αυτό παίρνει το «μεγάλο βραβείο μυθιστορήματος» της Γαλλικής Ακαδημίας.

Συχνά ο ποιητής γίνεται ήθικολόγος. Έχει καταλάβει πως «ο άνθρωπος είναι ένας κόμπος σχέσεων», πως «για να υπάρχει χρειάζεται συμμετοχή». Και σε αυτή τη συνύπαρξη, σε αυτή τη συνεννόηση, προσπαθεί να πείση τους ανθρώπους. «Πρέπει όμως να ρίξουμε γέφυρες μέσα στη νύχτα» για να γίνη αυτό. Γέφυρες που ακατάλυτα κι αδιάσπαστα να ένώνουν τις ανθρώπινες καρδιές. Γιατί, είτε το παραδεχόμεστε, είτε όχι, «σαν προσκυνητές προχωρούμε όλοι μας σιγά - σιγά, από διαφορετικά μονοπάτια, για να συναντηθούμε στο ίδιο σημείο: την πνευματική μας ανύψωση».

Συναισθάνεται απόλυτα την αξία των ανθρώπινων σχέσεων. Θέλει τότε τον άνθρωπο αγωνιστή, να θεσπίζη το σεβασμό στον εαυτό του. Και λέγει: «Όταν συνειδητοποιήσουμε το ρόλο μας, όσο μικρός και αν είναι, μόνο τότε θα είμαστε ευτυχισμένοι. Μόνο τότε θα μπορούσαμε να ζήσουμε και να πεθάνουμε με

γαλήνη. Γιατί αυτό που δίνει νόημα στη ζωή, δίνει νόημα και στο θάνατο».

Ο άνθρωπισμός του Εχυρέν είναι διάχυτος στο έργο του όσο και στη ζωή του. Οι αποστολές που αναλαμβάνει έχουν ένα βαθιά ανθρωπιστικό χαρακτήρα. Περιγράφει μεγάλα θέματα όπως την αγάπη, το θάνατο, τη φιλία εκφράζοντας με σαφήνεια τις απόψεις του για τις αξίες της ζωής. Υπερασπίζεται αυτή τη ζωή υπεύθυνα: «Αν είναι αλήθεια πως η ανθρώπινη ζωή δεν έχει καμιά αξία, τότε ενεργούμε σαν κάτι που ξεπερνά σε αξία την ανθρώπινη ζωή».

Συνεχίζοντας να γράφει δεν εγκαταλείπει και τις επαγγελματικές έρευνές του. Το ίδιο έτος που αποκάλυπτε τις ιδέες του ανθρωπισμού του με το «Ταχυδρομείο του Νότου» επιτύγχανε ένα γωνιογράφο και το επόμενο ετοιμάζει νέα μηχανήματα. Ταυτόχρονα σαν αεροναυτικός κομφορανοσέ συνδέει, διασχίζοντας τον κόσμο, εξαιρετικούς μορφωτικούς συνδέσμους. «Αφοβος και ριψοκίνδυνος σαν άνθρωπος που πιστεύει βαθιά στο ιδεώδες και τον ήρωισμό γίνεται πασίγνωστος, για τις τολμηρές πτήσεις του. Μέσα από αυτά τα καινούρια πλαίσια της αυτοθυσίας και της δράσεως, ξεπηδούν τα άριστουργήματα «Ο πιλότος του πολέμου» και «Γράμμα σε ένα θιηρο».

Άρκετά αργότερα θα γεννηθεί ο «Μικρός πρίγκιπας». Πάνω στη φλογισμένη έρημο, ένα χαριτωμένο ντελικάτο παραμύθι γεμάτο αλήθεια και ποίηση. Έδώ ο συγγραφέας είναι ήρεμος στοχαστής, απλός και γλαφυρός και το γοητευτικό παραμύθι του ένα κομφοτέχνημα φιλοσοφίας. Με τη ζωντάνεια της παιδιαστικής φόρμας, με την ασύγκριτη φινέτσα του, με τη φιλική φωτεινή ατμόσφαιρα που δημιουργούν τα πάντα για το σοφό άνθρωπο, μιλάει κατ' ευσθειαν στην ψυχή. «Όλα είναι τόσο γραφικά, τόσο χαριτωμένα απλά εδώ μέσα, που ακόμη κι ο θάνατος δεν είναι κάτι το ύλικό, το σκοτεινό, το άγχωδες. Δεν είναι καν μια σκιά, αλλά έχει τη μορφή μιας χρυσής λάμψης που σβήνει και χάνεται...

Το επάγγελμά του, του προσφέρει διαρκώς άπειρες ευκαιρίες και γνώσεις που με την άρνησή του να τις μυθιστοριοποιηήσει θα τις κάνει ακόμη πιο συγκλονιστικές. Τις μαζεύει σαν πολύτιμα αντικείμενα. Από δω θα βγεί, σαν το άγγελιο από τα κομμάτια της λάσπης, το έργο του. Αυτά τα κομμάτια που δεν αποδίνουν παρά το minimum στην τεχνική του μυθιστορήματος ανήκουν σε ένα βαθιά πεζογραφικό λυρισμό, που η φειδωλή του λαμπρότης και η ανύψωση της σκέψης βρίσκουν την κανονική τους έκταση μέσα στην ηθική δεινότητα. Ο Εχυρέν τα ξαναεξετάζει και τα ξανακόβει υποχρεώνοντάς τα να του παραδώσουν όλο το ζωογόνο τους νόημα. Κατόπιν τα συναθροίζει και τα ενώνει ξεχωρίζοντας το σύστημα και το παράδειγμα. Συνένωση κάποτε υποχρεωτική, κάποτε αδέξια, που σε κάνει εκ πρώτης όψης να κρίνεις άδικα αυτή την τάση «ιδεολογικής συγκεντρώσεως». Χάνοντας την αυτονομία τους μπορεί να φανεί ότι τα διάφορα κομμάτια χάνουν από τη δύναμή τους ενέργεια και μεταδοτικότητα. Αλλά παρατηρώντας καλύτερα το σχέδιο του συγγραφέα όφειλε κανείς να αναγνωρίσει ότι

Ο Πιλότος

(ένα σκίσο του συγγραφέα)

αυτή η μεθοδική τοποθέτηση όλων των στοιχείων ανταποκρίνεται σε μια έμμονη δεβαιότητα, στην αναζήτηση μιας πλήρους συμφωνίας μεταξύ της προσπάθειας λυρισμού και μιας ολοκληρωτικής επαληθεύσεως.

Ο Εχυρέν δε μᾶς άγγίζει λιγώτερο, όταν διηγείται ατομικά συμβάντα. Πώς μπορεί αλήθεια να μιλά για τον ίδιο τον εαυτό του με μια καταπληκτική ευχέρεια, που θα τη ζήλευαν πολλοί επαγγελματίες διογράφοι; Προφανώς γιατί η συγκίνηση που εκφράζει κλείνοντας μια παγκόσμια αξία σε κάθε μια από αυτές τις περιπέτειες, παίξει το ρόλο που αναγνωρίζει στον εαυτό του όταν πάνω σε ένα παρθένο οροπέδιο της Σαχάρας ανακαλύπτει «σκόνες άστρων». Κι «είναι η συνείδηση του ανθρώπου» μέσα στην όποια ανακλά αυτό το θαύμα.

Τα διηγήματά του είναι συναρπαστικά με μόνη αδυναμία ένα συμβολικό λυρισμό αρκετά συγκεχυμένο όπου έρχεται να ανθίσει μια σχέση άμφισβητούμενη. Ο ιδεαλισμός του είναι παντού φανερός. Στην περίπτωση που η ζωή του στην αεροπορία του προμηθεύει το ύλικό του έργου του φθάνει στο σημείο να άμελη το κατόρθωμα και να μη λαμβάνη υπόψη παρά τα ανθρώπινα αίτια, την πνευματική ή ηθική ανύψωση. Και θα τον προσέβαλε ένας έπαινος για ένα ιδιαίτερό του χάρισμα, την αξιοπρέπεια της συμπεριφοράς του έναντι των ανθρώπων και των γεγονότων. Θέλει να ενώσει τους ανθρώπους, που μισούνται και αποθαρόνονται. Κανείς δεν μπορεί να κατηγορήσει την «ιδεολογία» του, όπως και τη δύναμή του σαν συγγραφέα και την ορθότητα του ύφους του.

Νοιώθοντας τὸ μήνυμα πού φέρνε μέσα του ὁ Εχυρέγυ ὑποφέρει κατὰ τὴ διάρκειά τῆς πορείας του σὰν συγγραφέα ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς, πού τοῦ ἐπιβάλλει τὸ λεξιλόγιο, ὄργανο προνομιούχο, ἀλλὰ ἀτελές. Μὲ ὑπομονὴ τὸ ἀπαλύνει καὶ τὸ κάνει δικό του. Εἶναι γνωστὸ ὅτι μιλοῦσε τὰ βιβλία του πρὶν τὰ γράφῃ. Καὶ ἀναζητοῦσε στοὺς ἀκροατὲς του τὴν ἀπήχηση ὀρισμένων συνηθισμένων λέξεων, στίς ὁποῖες ἐμψύσουσε μὴ νέα ζωὴ τραβώντας ὡς τὴν ἄκρη τῆς σημασίας τους. Ἔτσι δημιουργεῖ μὴ γλώσσα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους προσθέτοντας στοιχεῖα συναδελφώσεως καὶ κουράγιου καὶ δίνοντας ἕνα καινούριο νόημα σὲ οὐσιαστικὰ καὶ σὲ ρήματα. Ἐχει κατὰ κάποιον τρόπο ἀριστοκρατικοποιήσει ἕνα, συνηθισμένο ἐντούτοις, λεξιλόγιο, ὅπου ὑπερέχει ἡ κομψότης τῶν εἰκόνων πού γεννοῦνται ἀπὸ τὴν πέννα του, ἔτσι πού νὰ ἀποκτοῦν μὴν ἀχρονη ἑμορφιά.

Χρησιμοποιεῖ κοσμικὲς καὶ βιβλικὲς εἰκόνες, σελίδες μὲ πραγματικὰ εὐαγγελικὴ γέυση δημιουργώντας ἔτσι μὴ πυκνὴ πρόζα πού στὸ βάθος τῆς εἶναι ποιήσι. Κι ὁ Sa'nt-Exuyéréy γνωρίζει ὅλα τὰ μυστικὰ τῆς πλατιάς κλίμακας πού διαθέτει. Ἄλλοτε καταλήγει στὴ γλυκιὰ δουκολικὴ δροσιά, ἄλλοτε φτάνει στὴν πιὸ ἐντονη δραματικότητά. Αὐτὸ πού πραγματοποιεῖ μὲ σύντομες φράσεις ἢ ἀντίθετα μὲ περιόδους ὀργανωμένες μὲ ἐπιμέλεια, εἶναι πάντοτε ἡ ἴδια τέχνη, πιὸ ὄριμη. Χωρὶς ἄλλο τὸ μυστικὸ αὐτῆς τῆς ποιητικῆς πρόζας—πού μπορεῖ νὰ τὴν παρομοιάσῃ κανεὶς μὲ ἑκείνη τοῦ Σατωδριάνδου—εἶναι ἕνα μουσικὸ νόημα πολὺ σίγουρο καὶ συχνὸ μέσα στὴ δοσολογία τῶν ρυθμῶν. «Περὶσσότερο ἀγαπᾷ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ ἕνα λάθος γούστου παρὰ ἕνα λάθος ρυθμοῦ». Οἱ στροφές ἀφθονοῦν στὸ ἔργο του ὅπως καὶ οἱ ἀλεξανδρινοὶ στίχοι καὶ συμπάλλουν στὸ φτιάξιμο ἑνὸς μακροῦ ποιήματος σὲ πρόζα. Αὐτὴ ἡ πλαστικὴ ἑμορφιά ἀνήκει ὀλοκληρωτικὰ στὸν Εχυρέγυ.

Μέσα ἀπὸ τίς γραμμὲς τοῦ ἔργου του ἀφήνει νὰ διαφαίνεται ὅλη ἡ φλογερὴ ἀρμονία τοῦ ἰδεαλισμοῦ του. Τὰ θέματά του εἶναι δυνατὰ σὰν τὴν ἴδια του τὴν ὑπόσταση. Λατρεύει τοὺς φίλους του, πού τὸν φωνάζουν Saint-Ex. γιὰ συντομία, καὶ ἡ φιλία εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια σημεῖα τῆς ἰδεολογίας του. Τὸ τελευταῖο του ἔργο τὸ ἀφιέρωσε σὲ ἕνα φίλο του γιὰτὶ «εἶναι πολὺ θλιβερὸ νὰ ξεχνᾷ κανεὶς ἕνα φίλο. Ἐχει κανεὶς τόσο σπάνια ἕνα φίλο!» Κι ἔπειτα, δὲν εἶναι καθόλου εὐκολο νὰ τὸν θρῆς. Γιὰ νὰ τὸν ἀποκτήσῃς χρειάζεται νὰ φάξῃς, μὴ «νὰ φάξῃς μὲ τὴν καρδιά. Τὸ πιὸ σπουδαῖο δὲν τὸ βλέπουν τὰ μάτια» γιὰτὶ «ἡ οὐσία ξεφεύγει σὰν φάχνεις μὲ τὰ μάτια. Μόνο μὲ τὴν καρδιά βλέπει κανεὶς καλά».

Γιὰ τὸν Saint-Ex, ἕνας φίλος εἶναι μὴ ἀπροϋπόθεση γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξή. Τὸν χρειάζομαστε γιὰ νὰ ὑπερασπιστοῦμε μαζί του τὸ οὐσιώδες, τὸ σημαντικό: τὴ χαρὰ πού δίνει ἕνα φιλικὸ χαμόγελο. Γιὰτὶ ὁ δαιμόνιος αὐτὸς ἀεροπόρος εἶναι γεμάτος ἀπὸ λάδια τῆς μηχανῆς, μὴ ἔχει στὰ χεῖλη ἕνα φωτεινὸ χαμόγελο. Γιὰτὶ ξέρεῖ πὼς «ὅταν οἱ ἀνθρώποι χαμογελάσουν παύουν νὰ εἶναι σορκοδῆρα ζῶα. Γίνονται φίλοι καὶ οἱ φίλοι πάντα συμφωνοῦν».

Ὀλοκληρὸ τὸ ἔργο του, δίχως νὰ στερεῖται τὴν χρῆση τῆς ρητορικῆς, εἶναι μὴ ἑποποιία ἑνὸς μοντέρνου ἱπποτισμοῦ, πού δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ μεγαλεῖο. Τίποτε τὸ ταπεινὸ, τὸ χονδροειδές, δὲν ἔχει θέση ἐδῶ μέσα. Ὁ συγγραφέας ἀρέσκειται στὴν προσωποποίηση, καλλιεργεῖ τὴν τελικὴ γραμμὴ, ἐξαντλεῖ τὰ ἐφόδια τῶν συμβόλων. Ὁ Εχυρέγυ σημειώνει ὁ André Therive, ἀγγίζει τὸ ὑπέρτατο χωρὶς νὰ τὸ καθιστᾷ ἐπιτηδευμένο, ἀλλὰ παραμένει ἐδῶ μὲ μεγάλη εὐχέρεια». Ἡ παρατήρηση εἶναι βάσιμη. Τὸ σαιντεζυπεριανὸ ἔραμα τοῦ κόσμου εἶναι τόσο ἰδεαλιστικὸ, τὰ πρόσωπα ἔχουν τόσο πολὺ ἀποβάλει τὸ σάρκιο περιβλημά τους, πού δυσκολεύονται πολλὰς φορές νὰ ξανάδρουν τὸ κορμὶ καὶ τὴ γλώσσα τους. Εἶναι αὐτὸ τὸ αἰσθημα τοῦ Saint-Exuyéréy πού γυρεύει νὰ ἀποδείξῃ παρὰ νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ νὰ παρασύρῃ στὴ συνένωση τῶν πνευμάτων καὶ ὄχι τῶν αἰσθήσεων. Τὸ ἀξιοθαύμαστο εἶναι ὅτι μολαταῦτα αὐτὸ τὸ ὕψος παραμένει βαθιὰ ἀνθρωπιστικὸ: «Τὸ νὰ γράφῃ κανεὶς εἶναι μὴ συνέπεια». Αὐτὴ ἡ διαβεβαίωση τοῦ ἠθικολόγου ἐγγυάται τὴν αὐθεντικότητά. Ὁ Saint-Exuyéréy δὲ γράφει παρὰ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκφρασθῇ ἀπέναντι τῶν ἀνθρώπων καὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Γιὰ αὐτὸ τὸ λεξιλόγιό του φέρνει τόσο εὐκολὰ τὴ συνεννόηση.

Τὸ μήνυμά του θρῆκε τέτοια ἀπήχηση, γιὰτὶ ἔφερε στὴν ἀγωνία καὶ τὴ μοναξιά τοῦ μοντέρνου ἀνθρώπου τὴν παρηγοριά μὴς ζωοδότρας φιλοσοφίας, σὲ μὴ γλώσσα ἑμορφιάς καὶ θέρμης αὐθεντικῆς.

Τὰ ἀπομνημονεύματά του δημοσιεύτηκαν τέσσερα χρόνια μετὰ τὸ χαμό του στὸ «Καστέλλι», ἔργο γεμάτο ἀπὸ μὴ ἀπέραντη καλωσύνη καὶ ἐπιείκεια. Ἐμεινε μισοτελειωμένο καὶ γιὰ αὐτὸ δυσκολόφταστο στοὺς πολλούς, ὅμως δὲν παύει νὰ εἶναι σὰν σύνολο μὴ μεγαλόπρεπη συμφωνία. Ἐδῶ μέσα εἶναι ἀποθησαυρισμένες οἱ δυνατώτερες σκέψεις τοῦ συγγραφέα στὴν πιὸ τέλεια ἐκφρασή τους. Ἀπὸ ἐδῶ βλέπει τὸ μέλλον ὅπως αὐτὸς τὸ θέλει γιὰ τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία, τὸ αἶριο μὴς νέας συνθέσεως πολιτισμοῦ ἐγαλμένης ἀπὸ τίς ἀντιθέσεις τῶν παλιῶν πού θὰ δίνει στὸν ἀνθρώπο τὸ δικαίωμα νὰ καλλιεργῆσῃ ὅ,τι καλύτερο ἔχει μέσα του.

Ὁ Antoine de Saint-Exuyéréy ἔσκυψε πάνω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη καρδιά μὴ κατανόηση καὶ ἀγάπη. Ἐψάξε καὶ θρῆκε γιὰ αὐτὴ τίς μικρές, τίς ἀσήμαντες: χαρὲς τῆς ζωῆς, τὴ σημασία ἑνὸς φιλικοῦ χαμόγελο, ἑνὸς δικοῦ σου ἀστεριοῦ, ἑνὸς δικοῦ σου φίλου. Ἡ ἐντύπωση τοῦ ἰδανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ του παρέμεινε ἀνεξίτηλη στίς κατοπινὲς γενιὲς καὶ τὸν κατέστησε ὄχι μόνον ἕνα αὐθεντικὸ ἀντιπρόσωπο, ἀλλὰ κι ἕνα ἀπὸ τοὺς πιὸ μεγάλους ὀδηγούς τῆς νεολαίας καὶ τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου.

Ἐνας μυθικὸς ἥρωας πού δὲν φοβήθηκε τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνον «μὴν τοῦ χαλάσουν τὸν ἀνθρώπο»—ὅπως συνήθιζε νὰ λέῃ—πέρασε ἀπὸ τὴ γῆ καὶ πῆρε τὰ σιωπηλά, ἀπλά καὶ χαριτωμένα μυστικὰ τῆς. Κι ὅστερα ἔπαψε πιά νὰ ἀναρωτιέται «ἂν τὰ ἀστέρια δὲν ἔχουν ἄλλο σκοπὸ νὰ λάμπουν, παρὰ γιὰ νὰ μπορέσῃ μὴ μὲρα καθέννας μας νὰ ξαναδρῆ τὸ δικό του».